

לדיון על הסמיכה כאשר הבעלים טמא ואינו יכול לבוא למקדש עיין להלן מערכה קעג.

(תוס' במועד קטן), או כל קרבנות הטמאים שטומאתם יוצאת מגופם (דעה אחרת בתוס' שם).

טומאת התהום (כג,א)

טומאת התהום היא טומאת מת שנמצאת בעומק האדמה, והמאהיל מעליה נטמא ואינו יודע זאת וגם לא היה אמור לדעת (הגמרא כאן מזכירה מושג זה בהרחבה גם לגבי טומאות אחרות שאינן ידועות לאדם, כטומאת שרץ וזיבה). התחדשה בה קולא מיוחדת, שאפילו כשהתברר למפרע שהאדם אכן נטמא - אנו מחשיבים אותו לעניינים מסוימים כאילו לא נטמא: אם היה כהן ועבד בטומאה כתוצאה מטומאת התהום - קרבנו כשר. אם הביא קרבן פסח ולאחר מכן נודע שהיה טמא בטומאה זו - אינו מביא פסח שני (פסחים פ"ז מ"ז). אם היה נזיר, ואחרי שמלאו ימי נזירותו וגילח את שערו נודע לו שנטמא בטומאה זו - אינו צריך לספור את ימי נזירותו מחדש (נזיר פ"ט מ"ב). על מנת להינצל מ"קבר התהום" היה הר הבית בנוי "כיפין על גבי כיפין", וכן הכבש המוביל מהר הבית להר המשחה שעליו עברו העוסקים בפרה אדומה (ראה ציור). באופן זה טומאת האהל נעצרת בחלל הכיפין ואינה עולה למעלה.

מערכה נד. פסול היושב בשעת עבודתו (כג,ב)

ברש"י, שהיתה גם לפני תוס' (ד"ה אימא), ולפיה רב נחמן סובר כברייתא, ולומד מ"כי בו בחר" למצוה בלבד. כפירוש זה כתב ביד רמ"ה (סנהדרין פד,א), ש"לעמידה בחרתיו" פירושו שזוהי העבודה הנבחרת והרצויה, ולא שיהא כזר אם לא עשה כן.

הגמ' מביאה ברייתא: "ערל אונן ויושב אינן במיתה, אלא באזהרה". פשטות הלשון שהיושב לוקה, אולם הרמב"ם (הל' ביאת המקדש ה"ז) פוסק: "וכל העובד והוא יושב - חילל, ועבודתו פסולה, ואינו לוקה, מפני שאזהרה שלו מכלל עשה היא". כדעה זו משתמע ביד רמ"ה (סנהדרין פד,א), שמוכיח שאונן אינו לוקה מכך שנשנה עם הערל, ולגבי הערל פשיטא ליה שאינו לוקה. על פי ראייתו יש ללמוד גם ליושב, שנשנה יחד עמם².

מרש"י ניתן לדקדק שסובר שהיושב לוקה, שכן לגבי הערל טרח לכתוב (סנהדרין שם ד"ה לא יבא) שאזהרתו אינה אלא מדברי קבלה "ולא לקי עלה", ומשמע שביושב ובאונן ה"אזהרה" כפשוטה. הדברים מתאימים לפירושו שם (ד"ה ולא לישיבה): "דכיון דלא נבחר - הוי ליה כזר", וכן כתב בברכת הזבח כאן, שעל פי ההשוואה לזר ראוי שילקה, ורק מחיוב מיתה התמעט (ובעל יתר הבז האריך לחלוק עליו ולקיים פסק הרמב"ם).

נאמר בתורה: "כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך לעמוד לשרת בשם ה'" (דברים יח,ה). מכאן לומדת הגמרא את הדין האמור במשנה, שהיושב בעבודתו - עבודתו פסולה. יש לברר את הגדרתה המדויקת של העמידה הנדרשת: האם "עמידה" היא בוקיפה דווקא, או שמותר לכהן העובד להתכופף? האם מותר לו להישען על אדם או חפץ כלשהו? פרטי הדברים נדונים בפוסקים בהקשרים הלכתיים מגוונים, בתחומים שונים שבהם ההלכה דורשת עמידה, כגון בתפילת העמידה, קריאת התורה, עדות, חליצה, ועוד.

מקור הפסול וחומר

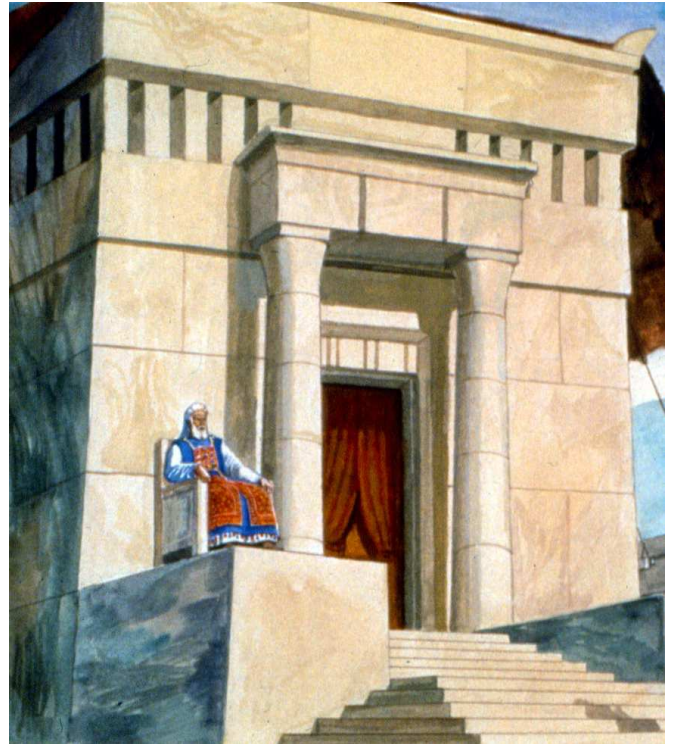
בגמ' מובאות שתי דרשות ללמד על פסול היושב: רב נחמן לומד מהפסוק הנ"ל "כי בו בחר" שהישיבה מעכבת, כי "לעמידה בחרתיו ולא לישיבה", כביכול היושב נדון כזר. לאחר מכן מובאת ברייתא שלומדת מפסוק זה למצוה לכתחילה בלבד, והעיכוב אף בדיעבד נלמד מפסוק נוסף (פס' ז שם): "ושרת... ככל אחיו הלויים העומדים שם". על פי גרסת רש"י לפנינו (ד"ה ולא לישיבה), רב נחמן סובר שהפסוק הראשון דיו ללמד עיכוב, כי "לעמידה בחרתיו" משמעו שהיושב דינו כזר, שעבודתו מחוללת, והברייתא חולקת עליו¹. אולם בשטמ"ק (אות יט) מובאת גרסה אחרת

מערכה נ. ראייה לשיטת היד רמ"ה מלשון התוספתא (זבחים יב,ח ומקבילה בכריתות א,ב): "ערל ואונן ויושב אלו באזהרה. בעל מום במיתה, דברי רבי, וחכמים אומרים: בלא תעשה". חילוק הלשון בין "אזהרה" ל"לא תעשה" רומז אולי לכך שאין לוקים על שלושת אלו; אך בגמ' בסנהדרין שם הנוסח גם בדברי חכמים "באזהרה".

1. במרומי שדה טוב, כתב שלדעת רב נחמן הברייתא המובאת שם חולקת על ברייתא זו, עיין שם.

2. אם כי, הרמב"ם עצמו מחלק בין הדבקים, וסובר שערל לוקה, ראה לעיל

כוונת ר' יחיאל לומר שכהן בריא היכול לעמוד רשאי גם להיסמך בכל אופן שהוא, שהרי זהו מה שאסרו חכמים החולקים על ריב"י; כוונתו לומר שאם הכהן עומד על שתי רגליו – רשאי הוא להישען. כך הובאו דבריו בריטב"א (יומא כח,א), הכותב בשם ר"י שאין להישען בקריאת התורה, על פי סוגיה זו, ומוסיף: "ורבינו יחיאל ז"ל היה דוחה, דדוקא הכא, שלא היה יכול לעמוד רק על ידי סיוע, לא שמה עמידה; אבל היכא שיכול לעמוד בלא סמיכה, אף כי עושה סמיכה שמה עמידה". הרי שהנדון בסוגיה זו, כהן העומד על רגל אחת ונתמך על ידי חברו, נחשב כ"לא יכול לעמוד", הפסול לכולי עלמא.

"ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת היכל ה'" (שמואל א א, ט). ככלל אין היתר לשבת בעזרה, ויש אומרים שלכהן גדול הדבר מותר (מדרש שמואל, שם, ועיין תוספות בסוטה מ, ב ד"ה והאמר). קיים דיון בראשונים האם איסור הישיבה הוא מן התורה. מכל מקום, בשעת העבודה חובה לעמוד, והיושב פוסל את עבודתו.

הישענות

דיון פרטני בגדרי העמידה מצינו בגמ' לעיל (יט, ב) על אופן העמידה בקידוש ידים ורגלים, שהוקש לעבודה לעניין זה, ככתוב: "או בגשתם אל המזבח לשרת" (שמות ל, כ). בברייתא שם נחלקו תנא קמא ור' יוסי בר' יהודה על אופן העמידה בקידוש: לדעת תנא קמא הכהן מניח את ידו הימנית על רגלו הימנית, ואת ידו השמאלית על רגלו השמאלית, ומקדש. לדעת ריב"י הכהן מניח את שתי רגליו זו על גבי זו, וכן את שתי ידיו. על כך אמרו חכמים: "הפלגתה, אי אפשר לעשות כן!", ורב יוסף מסביר שלדעת ריב"י "חבירו מסייעו". לאחר מכן מובאים דברי אביי, המסביר את שורש מחלוקתם: "עמידה מן הצד איכא בינייהו". רש"י מפרש, ש"עמידה מן הצד" היא עמידה על ידי סיוע והישענות, ולדעת חכמים אין זו עמידה. על פי זה פוסקים תוס' (ד"ה עמידה), שהקורא בתורה אסור להישען בשעת הקריאה.

בשטמ"ק שם (אות ד) מגדיר את הדבר ביתר דיוק, ומביא שתי דעות: לדעת ר' יחיאל מפריס, "היכא שהיה יכול לעמוד בלי סמיכה – אף כי עושה סמיכה שמה עמידה". אין

כהן העומד על הסובב ונתמך במזבח. קיים דיון במפרשים על עבודה תוך כדי הישענות, האם היא כשרה. גם על פי הדעה האוסרת זאת, אם ההישענות היא כזו שעיקרו של משקל הכהן על רגליו, וההישענות היא תמיכה משנית ולא חיונית לעמידתו - הרי זה כשר. בשעת עשיית עולת העוף על הסובב מסתבר שהכהנים אכן אחזו במזבח ונתמכו בו, כדי למנוע את נפילתם.

לעומת זאת לדעת רבנו פרץ³, אם הכהן נשען באופן כזה שהוא יפול אם ינטל הדבר שעליו הוא נשען – הרי זו "עמידה מן הצד" הפסולה. כיוצא בזה מצאנו (להלן כד, א) לגבי הדין שלא תהיה חציצה בין רגל הכהן לבין רצפת העזרה: "רגלו אחת על הכלי ורגלו אחת על הרצפה... רואין כל שאילו ינטל הכלי... יכול לעמוד על רגלו אחת ויעבוד – עבודתו כשרה, ואם לאו – עבודתו פסולה"⁴. הגדרה זו מופיעה בעוד ראשונים (שו"ת הריב"ש סי' רסו, מהרי"ל הלכות שופר אות ג), והובאה להלכה במגן אברהם (סי' קמא

4. על פי הדרשה המובאת להלן הערה 8 אין זה רק דמיון בעלמא, אלא קיימת זהות גמורה בין שני הדינים, שכן פסול החציצה נובע מדין העמידה.

3. בשטמ"ק: "מורי", והכוונה כנראה לרבנו פרץ, על פי הסיום "מהר"פ". רבנו פרץ היה תלמיד ר' יחיאל מפריס, ולא יתכן שהוא שכתב "מורי" על מישהו אחר מלבד ר' יחיאל, אלא פיסקה זו היא מדברי תלמידו.

אינו נחשב כעומד⁹. עוד הביא מהגמ' במגילה (כא,א): "לא עומד ולא יושב אלא שוחה"¹⁰.

ברם, מכמה מקורות מוכח שניתן לעבוד בשחייה: קידוש ידים ורגלים נעשה בשחייה, כמפורש בגמ' יט,ב, ומבואר שם שהקידוש טעון עמידה כעבודה¹¹. מסתבר שגם קבלת הדם, כאשר ראש הבהמה נתון בטבעת¹², חייבת להיות בכפיפת

כהן השוחה לנסך את היין. נאמר במשנה במסכת תמיד שהכהן המנסך את היין התכופף, כנראה כדי לוודא שהיין יגיע בדיוק לנקב המיועד לו במזבח או כדי למנוע את התזת היין לצדדים ועל בגדי הכהן. מכאן שניתן לעשות עבודה תוך כדי כפיפה.

ראש האדם וגבו או בכפיפת רגליו, כדי שיגיע לגובה הנדרש. כמו כן מצינו במנחות (ז,א): "קומצין מכלי שעל גבי קרקע", ופשוטו כמשמעו, על גבי הקרקע ממש. עוד שנינו בתמיד פ"ז מ"ג: "שחה לנסך". ולהלן סה,א: "אם עשאה (את עולת העוף) למטה מרגליו (כלומר, למטה מן הסובב בעודו עומד על הסובב) אפילו אמה – כשרה".

8. כך מצאנו בתוספתא במנחות (א,ח): "עמד על גבי לבנה פסול שנאמר: ככל אחיו הלויים". ובילקוט שמעוני (רמז תתקיז): "ושרת ככל אחיו הכהנים העומדים - שתהא עמידתם כשאר אחיו", וראה במערכה הבאה.
9. השאלה הנדונה שם היא מה יעשה דיין כאשר אחד מבעלי הדין ראוי לכבוד וקימה מפניו, ויש לעשות זאת באופן שאינו מבליט את עדיפותו על השני. בש"ך (ח"מ סי' יז סק"ה) למד מכאן ששחייה נחשבת גם כעמידה, לעניין החובה לקום מפני תלמיד חכם, וגם כשיבה, לעניין החובה על הדיינים לשבת, ולשיטתו יש ללמוד שכפיפה כשרה בעבודה. אך בציץ אליעזר סובר שבעבודה יש לעמוד באופן שאינו יכול להחשב כשיבה כלל, ולכן למד משם שעבודה בכפיפה פסולה.
10. אבל בטורי אבן שם הוכיח להיפך: הגמ' מקשה על סתירה בפסוקים לגבי משה, שמחד "ואנכי עמדתי בהר" (דברים יז) ומאידך "ואשב בהר" (שם ט,ט), ומתרצת שהיה שוחה, ומכאן שהשחיה יכולה להחשב עמידה. יש לציין גם לגמ' בשבת ה,א, שמעמידה את המשנה שם "העני עומד בחוץ" בשוחה.
11. כך הוכיח בטורי אבן הג"ל ובתפארת ישראל (חומר בקודש א,כג); ובמנחת יהודה יט,ב דחה ראה זו, שזוהי גזירת הכתוב מיוחדת בקידוש לעשותו בבת אחת ובשחייה.
12. כך לרש"י בסוכה נו,א ד"ה וטבעתה קבועה. ר"ח שם (נדפס בעמ' ב) פירש אחרת, אבל גם לפירושו הבהמה שוכבת בשעת השחיטה.

סק"ב, לעניין קריאת התורה, וסי' תקפה סק"א, לעניין תקיעת שופר⁵.

השתחוואה

תוס' (טז,א ד"ה מיושב, בסופו) כותבים שעבודה בהשתחוואה פסולה⁶. לא ברור האם כוונתם להשתחוואה

כהן מתכופף לקבל את הדם. יש מהאחרונים שהבינו מתוספות שעבודה בכפיפה פסולה. אולם בקבלת הדם מן הבהמה השוכבת על הארץ מסתבר שהכהנים אכן התכופפו.

בשכיבה ופישוט ידים ורגלים, ואם כן אין חידוש בדבר, ופשוט שאין זו עמידה, או שכוונתם למצב שהאדם עומד על רגליו ומתכופף, ובאו לחדש שכפיפה אינה נחשבת כעמידה, ונראה שנחלקו אחרונים בדבר⁷. בטהרת הקודש כתב שהמקור לדין זה הוא הכתוב: "ככל אחיו הלויים", שמובנו שיעמוד עמידה רגילה, כשאר אחיו⁸. בציץ אליעזר (ח"ח סי' ט) הביא דוגמא לכך מהגמ' בשבועות (ל,ב): "דיתיב כמאן דשרי מסאניה", ופירש רש"י: "כלומר לא עומד ולא יושב אלא כאדם שיתיר רצועה מן הסנדל", ומכאן שהמתכופף

5. בחושן משפט סי' יז ס"א פסק הרמ"א שגם סמיכה נחשבת כעמידה, לעניין עמידת העדים, וזהו דין יוצא דופן, מפני שחיוב העמידה שם הוא מדרבנן (עיין ט"ז שם והערת בעל חכם צבי, ושו"ת הריב"ש סי' רסו, ועיין ביאור הלכה סי' תכב ס"ז ד"ה מעומד).
6. תוס' דנים בשאלה האם איסור הישיבה בעזרה הוא מדאורייתא, ומנסים להוכיח שהוא מדרבנן מכך שהגמ' כאן נזקקת לשני פסוקים לאסור ישיבה בעבודה, האחד למצוה והשני לעכב, ולא לומדת את הדין למצוה מאיסור הישיבה בעזרה. ודחו ראייתם, ש"אצטריך קרא לעובד בהשתחוואה", שהיא מותרת בעזרה, ובא הפסוק לאסור את העבודה גם באופן זה. יש שכתבו שתוס' נקטו כך רק כתירוץ אפשרי, על הצד שאיסור הישיבה בעזרה מדאורייתא (פנים מאירות, ומשנה למלך הל' ביאת המקדש ה,יז), וכמה אחרונים הבינו מפשט לשונם שדעתם כך אליבא דכולי עלמא (ברכת הזבח, טהרת הקודש ושפת אמת).
7. במנחת יהודה יט,ב הבין שתוס' עוסקים בכפיפה גרידא, וכן משמע בפנים מאירות טז,א ומשנה למלך הג"ל, שסוברים שתוס' נקטו כך רק על הצד שאיסור הישיבה בעזרה הוא מדאורייתא, ונראה שהבינו שיש בדין זה חידוש מיוחד. וכן משמע בטהרת הקודש, מן המקור שהביא לדין זה, כדלהלן. לעומת זאת בשפת אמת תמה על המל"מ הג"ל, וכתב שהשתחוואה פסולה בקל וחומר מסמיכה ו"עמידה מן הצד", וכן בקרן אורה יט,ב, ונראה שהבינו שמדובר על שכיבה.

סיכום

על שתי רגליו ונשען, נחלקו ראשונים: יש שהכשיר (ר') יחיאל מפריס), ויש שפסל, אם נשען באופן כזה שהכהן יפול אם תלקח המשענת (רבנו פרץ ועוד). ודעה זו התקבלה בפוסקים.

תוס' כותבים שעבודה בהשתחוואה פסולה. נחלקו אחרונים אם כוונתם לשכיבה או שפסלו אפילו בכפיפה, ויש כמה ראיות שמותר לכהן להתכופף בעבודתו.

עבודות המקדש נעשות בעמידה, וכהן שישב בעבודתו – עבודתו פסולה, אבל אינו חייב מיתה. לדעת הרמב"ם גם אינו לוקה, ומרש"י ניתן להבין שלוקה, וכך צידד בברכת הזבח.

הגדרת העמידה: כשעומד על רגל אחת וזקוק לתמיכת חברו – אין זו עמידה (לרבנן דר' יוסי בר' יהודה). כשעומד

מערכה נה. עמידת הכהן על רצפת העזרה (כד,א)

לגירסה "מקדשת" יש צורך שהכהן יגע ברצפה כדי שזו תוכל לקדש אותו ('קדושה' במובן של ייחוד והכנה לעבודה). על פי דרך זו, ההשוואה לכלי השרת אינה מדויקת, לכאורה, שהרי הם מקדשים את מה שבתוכם, ולא את הכהן האוחז בהם, ואם כן, ראוי היה ללמוד את איסור החציצה בין הכהן לבין הרצפה מאיסור החציצה בין כלי השרת לבין מה שבתוכו! נראה שמטעם זה פירשו תוס' (ד"ה הואיל), שכלי השרת האמורים כאן הם בגדי הכהונה,

כהנים מהלכים בדם. מחמת ריבוי קרבנות הפסח היו הכהנים הולכים כשהדם מגיע עד הברך, ו"שבח הוא לבני אהרן שיהלכו עד ארכובותיהן בדם" (להלן לה,א). הגמרא אומרת שהדם אינו חוצץ בין רגלי הכהנים לבין הקרקע, מפני שהוא לח, ולדעת ספר יראים פירוש הדבר שהכהנים אינם מקפידים על כך, ודבר שאינו מקפיד עליו - אינו חוצץ. לפי מסקנת הסוגיה (לקמן לה,א) יש בעיה אחרת בהליכה על גבי דם, שבגדי הכהונה עשויים להתלכלך, ואם הגביהום - אינם "כמידתו". לפיכך הגמרא אומרת שההליכה באופן זה היתה רק בפעולות שאינן "עבודה", כגון הולכת עצים למערכה, ואילו בעבודות כגון הולכת דם במזרק היו הכהנים הולכים על "אצטבי", משטחים מוגבהים (ראה ציור).

המקדשים את האדם לעבוד עבודה, וכך השוואת הגמרא מדויקת³.

יתכן שיש נפקא מינה בין רש"י לתוס' לגבי גדר

נאמר במשנה (טו,ב), שכהן העומד על גבי כלים, או בהמה, או רגלי חברו, כך שיש חציצה בין רגלו לבין רצפת העזרה – עבודתו פסולה. הסוגיה מבררת את המקור לדין חציצה זו וגדריה. דיון נוסף בשאלה, האם ניתן לעבוד כאשר הכהן עומד בגומא הקיימת בעזרה.

המקור לפסול החציצה

הגמרא מביאה ברייתא המשמשת מקור לפסול החציצה: "תנא דבי ר' ישמעאל: הואיל ורצפה מקדשת וכלי שרת מקדשין, מה כלי שרת לא יהא דבר חוצץ בינו לבין כלי שרת, אף רצפה לא יהא דבר חוצץ בינו לבין הרצפה". לימוד זה צריך ביאור: את מה הרצפה מקדשת?

רש"י מפרש: "הואיל ורצפה מקדשת – לעמוד לשרת, שהרי דוד קידשה בשתי תודות ובשיר של פגעים...". וכלי שרת מקדשין – כדכתיב וימשחם ויקדש אותם". נראה שגרסתו "מקודשת", ולפיכך ציין את המקור לקדושת הרצפה והכלים עצמם, ולא להיותם מקדשים (ראש המזבח), וכן מופיע ברש"י בשבת (יט,ב ד"ה בית המוקד; צ,ג ד"ה כהן): "הואיל ורצפה מקודשת וכלי שרת מקדשין". גם בשטמ"ק (אות ו) גורס כך ברש"י, אך מביא גירסה אחרת ברש"י, "מקדשת"¹, ולפיה אכן הפירוש אחר: "מקדשת האדם לעבוד עבודה".

נראה שיש כאן שתי סברות שונות: לפי הגירסה "מקודשת", עצם קדושת הרצפה מחייבת לעמוד עליה בלא חציצה, כשם שקדושת הכלים מחייבת לאחוז בהם בידיים. ומסתבר, לדרך זו, שזהו עניין של **כבוד המקום וכבוד העבודה**, לאחוז בכלים המקודשים בידיים, ולהלך על הרצפה בלא כל חציצה. מקור לסברה זו הוא המדרש בשמות רבה (פרשה ב,ו): "של נעליך – כל מקום שהשכינה נגלית אסור בנעילת הסנדל, וכן ביהושע 'של נעליך, וכן הכהנים לא שמשו במקדש אלא יחפים'². לעומת זאת

1. וכן ברש"י ביומא (נח,א ד"ה עומד). נראה שיש כאן מהדורות שונות של רש"י, ועיין ד"ה כי קדיש דוד, שחוזר על עניין הקידוש בתודות ובשיר, ונראה שהוא מהמהדורה שבשטמ"ק, לפיה לא הוזכר עניין זה קודם לכן. ועיין בשו"ת רש"י סי' לג, שגורס ומפרש כתוס', והיא תשובת רבו, ר' יצחק בן יהודה (עיין שם סי' כו).

2. מעין זה מצינו במעשה ביששכר איש כפר ברקאי (כריתות כח,ב), שעבודתו

בידים עטופות היא "מבזה קדשי שמים".

3. אולם הרמב"ם בפירושו למשנתנו גורס כתוס', "מקדשת", ומאידך מפרש כרש"י, שמדובר על כלי השרת שביד הכהן.